

Załącznik Nr 1 do Zarządzenia Nr 372/XI/2015
Burmistrza Gołdapi
z dnia 6 listopada 2015r.

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2016 – 2020

Projekt do konsultacji społecznych

Spis treści

1. WPROWADZENIE	3
2. PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W ŚWIECIE POLSKIEGO PRAWA	4
3. PRZEMOC W RODZINIE – PODSTAWY TEORETYCZNE.	4
3.1. DEFINICJE I RODZJE PRZEMOCY.....	4
3.2. MECHANIZM PRZEMOCY W RODZINIE	5
3.3. SKUTKI PRZEMOCY W RODZINIE	6
3.4. ZASOBY GMINY W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY.	7
4. DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE NA TERENIE GMINY GOŁDAP.	9
5. ZAŁOŻENIA PROGRAMU.....	12
6. ZASADY FINANSOWANIA PROGRAMU.	13
7. SPOSÓB REALIZACJI PROGRAMU.	13
8. HARMONOGRAM DZIAŁAŃ.	14
9. ZARZĄDZANIE PROGRAMEM.....	14
10. MONITOROWANIE I EWALUACJA.	14
BIBLIOGRAFIA	15

1. WPROWADZENIE

Podstawą opracowania Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2016 - 2020 jest ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005r. Nr 180 poz. 1493 z póź. zm.), która nakłada na samorządy obowiązek tworzenia lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i prowadzenia poradnictwa w przypadku jej zaistnienia. Ponadto nakazuje opracowanie i realizację programów ochrony osób doświadczających przemocy oraz korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc.

Niniejszy program wskazuje główne kierunki działania Gminy Gołdap w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Działania, które mają charakter wielokierunkowy, dotyczą w szczególności profilaktyki, zapobiegania i ograniczania przemocy w rodzinie.

Opracowany dokument skorelowany jest z kluczowymi programami ogólnopolskimi i wojewódzkimi związanymi z problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie tj. z:

- Krajowym Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014 – 2020,
- Warmińsko- Mazurskim Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2015 - 2020,
- Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Gołdap na lata 2016 – 2023,
- Gminnym Programem Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii dla Gminy Gołdap na rok 2016 i kolejne lata.

Jedną z teoretycznych podstaw opracowania programu jest przyjęta w grudniu 1995r. na II Ogólnopolskiej Konferencji na temat Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie **Polska Deklaracja w sprawie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**¹, która zakłada:

1. Każdy człowiek ma prawo do życia w środowisku rodzinnym, wolnym od przemocy, która jest naruszeniem praw i dóbr osobistych.
2. Człowiek doświadczający przemocy nie może być za nią obwiniany.
3. Dzieci i młodzież mają prawo do wzrastania w bezpiecznym środowisku wolnym od przemocy, a obowiązkiem dorosłych jest im to zapewnić.
4. Każdy człowiek doświadczający przemocy ma prawo do pomocy prawnej, socjalnej, psychologicznej i medycznej, bez naruszania jego godności osobistej.
5. Każdy człowiek ma prawo do wiedzy potrzebnej do radzenia sobie z przemocą.
6. Każdy człowiek ma prawo do przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
7. Każdy człowiek ma obowiązek udzielania pomocy ofiarom przemocy w rodzinie.

Do opracowania Programu zostali zaproszeni specjaliści i praktycy reprezentujący instytucje zajmujące

¹www.niebieskałinia.info: stan z dnia 29.10.2015r.

się problematyką przemocy w rodzinie na terenie gminy Gołdap oraz podmioty wchodzące w skład Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego przy Ośrodku Pomocy Społecznej w Gołdapi. Profesjonalna wiedza współpracującej kadry specjalistów jest gwarancją, iż zaplanowane do realizacji zadania zwiększą skuteczność podejmowanych działań, co przełoży się na ograniczenie rozmiaru i następstw zjawiska przemocy w naszej gminie.

2. PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W ŚWIETLE POLSKIEGO PRAWA

Istotnym dokumentem w polskim ustawodawstwie regulującym działania dotyczące przemocy w rodzinie jest **ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.), która definiuje pojęcie przemocy w rodzinie, określa zadania organów administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, zasady postępowania wobec osób doznających przemocy w rodzinie oraz zasady postępowania wobec sprawców przemocy.

W związku z tym, iż przemoc występuje bardzo często w rodzinach dotkniętych problemem alkoholowym, kwestie przemocy reguluje również **ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi** (Dz. U. z 2012 r., poz. 1356, z późn. zm.). Ustawa ta nakłada na samorząd gminny obowiązek udzielania rodzinom pomocy psychospołecznej i prawnej oraz obrony przed przemocą w rodzinie.

Kompetencje jednostek i pracowników pomocy społecznej reguluje **ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej** (tekst jednolity Dz. U. z 2015r. 163 z późn. zm.) których zadaniem jest udzielanie pomocy osobom i rodzinom dotkniętym problemem przemocy w rodzinie. Przemoc w rodzinie jest jednym z powodów przyznawania pomocy społecznej, w tym socjalnej, psychologicznej i prawnej.

Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93 z późn. zm.) oraz **Kodeks postępowania karnego** (Dz. U. 1997 Nr. 88 poz. 553 z późn. zm.) nakładają na każdego komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, zawiadomić o nim sąd opiekuńczy, prokuraturę lub policję.

3. PRZEMOC W RODZINIE – PODSTAWY TEORETYCZNE

3.1. DEFINICJE I RODZJE PRZEMOCY.

Przemoc według ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa, że jest to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny oraz innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Według roboczej definicji przyjmowanej przez polskich specjalistów przemoc domowa to działanie lub zaniechanie dokonywane w ramach rodziny przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez członków rodziny przewagi sił lub władzy, które godzą w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w ich życie lub zdrowie (fizyczne lub psychiczne) i powodują u nich szkody lub cierpienie². Spełnienie powyższych warunków wskazuje na przemoc wobec drugiej osoby.

Przemoc to nie tylko bicie, siniaki i rany na ciele ale to wszystkie sytuacje, kiedy silniejszy, bardziej pewny siebie człowiek krzywdzi słabszego od siebie. Przemoc może być fizyczna, psychiczna, seksualna, ekonomiczna i polegająca na zaniedbaniu.

Przemoc fizyczna narusza nietykalności fizyczną. Jest intencjonalnym zachowaniem powodującym uszkodzenie ciała lub niosącym takie ryzyko.

Przemoc psychiczna narusza godność osobistą, zawiera przymus i groźby Przemoc psychiczna jest najczęstszą formą przemocy i jest trudna do udowodnienia.

Przemoc seksualna natomiast narusza intymność człowieka, polega na zmuszaniu osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowaniu aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania jej o zgodę lub gdy na skutek zaistniałych warunków obawia się odmówić.

Przemoc ekonomiczna to naruszenie własności. Wiąże się celowym niszczeniem czyjejs własności, pozbawianiem środków lub stwarzaniem warunków, w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby.

Zaniedbanie jest formą przemocy ekonomicznej, która polega na naruszeniu obowiązku do opieki ze strony osób bliskich i oznacza nie dawanie środków na utrzymanie, pozbawianie jedzenia, ubrania, schronienia, brak pomocy w chorobie, nie udzielenie pomocy, uniemożliwianie dostępu do miejsc zaspokojenia podstawowych potrzeb.

3.2. MECHANIZM PRZEMOCY W RODZINIE

Przemoc w rodzinie rzadko kiedy bywa jedynie jednorazowym incydem. Proces ten składa się z powtarzających się, następujących po sobie faz.

Pierwsza z nich to faza narastającego napięcia - początek cyklu. Napięcie stopniowo narasta. Pojawiają się coraz częstsze konflikty, pojawia się zazdrość, gniew. Sprawca coraz bardziej kontroluje, podporządkowuje sobie członków rodziny. Staje się coraz bardziej drażliwy, poirytowany, prowokuje kłótnie, w czasie których wyzywa, obraża, poniża. Rodzina dąży do wyciszenia sytuacji; za wszelką cenę usiłuje poprawić nastrój sprawcy starając się zaspokoić jego żądania. Ofiary niejednokrotnie obarczają się odpowiedzialnością za nastroje partnera, czy ojca.

Etap drugi - faza ostrej przemocy, w trakcie której dochodzi do wybuchu gniewu i wyładowania agresji. Bywa, że ofiara prowokuje wyładowanie emocji, ponieważ jest wykończona ciągłym napięciem. W tej fazie to sprawca prowokuje awanturę, często z błahych powodów, stawiając ofierze żądania,

²M. Lakowska, W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska: Wyprawa po moc. Poradnik dla osób doznających przemocy w rodzinie. Warszawa 2014: Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, s. 10 – 11.

których ona nie jest w stanie zaspokoić. Ofiara próbuje na różne sposoby uspokoić sprawcę i uchronić siebie, ale zwykle te działania nie dają rezultatu. Sprawca działa w sposób gwałtowny, traci kontrolę nad swoim zachowaniem. Ofiara po ataku agresji przeżywa niedowierzanie, bezradność, wstyd, złość.

Ostatnia **trzecia faza miodowego miesiąca**, w której sprawca usprawiedliwia swoje zachowanie, przeprosza, okazuje skruchę i obiecuje, że agresja więcej się nie powtórzy, jest miły, uczynny, obdarowuje prezentami. Ofiara wierzy w zapewnienia partnera, ponieważ bardzo chce, aby były prawdą. W tej fazie osoby doświadczające przemocy często wycofują się z podjętych wcześniej działań przeciwko sprawcy.

Wraz z upływem czasu kolejne fazy następują po sobie coraz szybciej, a czyny sprawcy stają się coraz bardziej brutalne i gwałtowne³.

3.3. SKUTKI PRZEMOCY W RODZINIE

Przemoc w rodzinie jest doświadczeniem traumatycznym, którego skutkiem są zarówno bezpośrednie szkody na zdrowiu psychicznym i fizycznym, jak i poważne, długotrwałe problemy ujawniające się w życiu dorosłym.

Do najczęstszych objawów będących skutkami przemocy należą: poważne obrażenia ciała, wzrost częstości chorób somatycznych związanych ze stresem (ból głowy, żołądka, w krzyżu lub w stawach oraz inne dolegliwości) przygnębienie, smutek, obojętność, popadanie w depresję, niepokój, niekontrolowane wybuchy płaczu, śmiechu czy agresji, zmienność nastrojów, decyzji, niepewność, stany lękowe, w tym lęk przed bliskością, nieufność, poczucie zagrożenia, niska samoocena, kłopoty z zasypianiem, koszmary nocne, kłopoty z koncentracją, zwiększone spożycie środków psychoaktywnych, zaprzeczanie, obwinianie się, bezradność, adaptacja do przemocy.

Ofiary często zachowują się niezrozumiale i niejednokrotnie zmieniają zdanie a także bronią sprawcy. Zachowania te są w psychologii tłumaczone najczęściej występowaniem wyuczonej bezradności, zjawiska prania mózgu lub stresu pourazowego⁴.

Na poważne konsekwencje zachowań przemocowych narażone są w szczególności dzieci. Stają się one bezpośrednimi ofiarami lub/i świadkami przemocy w rodzinie. Obok obrażeń cielesnych przemoc domowa powoduje, że dziecko żyje w poczuciu ciągłego strachu i zagrożenia, pozbawione miłości, zaufania i bezpieczeństwa. Niezaspokojenie tych podstawowych potrzeb wpływa na dalszy rozwój dziecka i jest przyczyną wielu schorzeń psychosomatycznych. Maltretowanie psychiczne niekorzystnie wpływa na rozwój dzieci powoduje: brak poczucia bezpieczeństwa, niski poziom kompetencji społecznych, trudności w kontaktach z rówieśnikami a także agresje, samoponiżanie, lęk, wstyd i poczucie winy, wrogość i gniew, pesymizm i negatywizm.

Konsekwencje przemocy ujawniają się często również po długim czasie, kiedy dziecko dorasta, lub w jego dorosłym życiu. Odroczone skutki przemocy objawiają się w postaci różnych form

³A. M. Czokajło, A. B. Kuryło, G. Pogorzelska – Herder, A. Czop: Wyjście z cienia. Poradnik dla osób doświadczających przemocy w rodzinie. Suwałki 2012: Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, s.24 – 26.

⁴Materiały edukacyjne Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”.

niedostosowania społecznego: trudności w nauce, wagarowanie, ucieczki z domu, udział w nieformalnych młodzieżowych grupach przestępczych, wysoki poziom agresji, nadużywanie alkoholu, branie narkotyków.

Przemoc zagraża życiu, niesie ze sobą cierpienie fizyczne ale i powoduje niewyobrażalne szkody psychiczne u ofiar, które przez lata doświadczają znęcania, wykorzystywania lub/i zaniedbania. Przemoc domowa to także poważny problem społeczny. Destrukcyjna siła niszczy cały system rodzinny, odbiera poczucie bezpieczeństwa i możliwość prawidłowego rozwoju najmłodszym członkom rodziny. Niesie ze sobą ryzyko dziedziczenia przez dzieci zachowań przemocowych i powielania ich w dorosłym życiu. Niezwalczana przemoc przybiera na sile, utrwała się i eskaluje niosąc negatywne konsekwencje dla uwikłanych w nią rodzin i dla całego społeczeństwa.

Niezbędne jest zatem podejmowanie planowych działań mających na celu zapobieganie i zwalczanie przemocy w rodzinie, działań wpisanych w tworzenie i rozwijanie systemu przeciwdziałania przemocy, którego zasadniczymi elementami są specjalistyczne instytucje i profesjonaliści niosący pomoc osobom dotkniętym przemocą domową.

3.4. ZASOBY GMINY W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY

Przeciwdziałanie przemocy domowej oraz niesienie pomocy osobom dotkniętym przemocą a także ich rodzinom jest zadaniem realizowanym przez różne instytucje i służby społeczne. Należą do nich m. in.: policja, ośrodki pomocy społecznej, gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, służba zdrowia, placówki oświatowe.

Do działań Policji należy m.in.: interwencja; sporządzenie dokładnego opisu zdarzenia (notatka urzędowa); zatrzymanie sprawców przemocy w rodzinie stwarzających zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także mienia; zatrzymania osoby podejrzanej, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi; wszczęcie postępowania przygotowawczego przeciwko sprawcy przemocy w przypadku zgłoszenia lub stwierdzenia popełnienia przestępstwa; zabezpieczenie dowodów popełnienia przestępstwa; podjęcie działań prewencyjnych wobec sprawcy przemocy; udzielenie informacji ofiarom przemocy o możliwości uzyskania pomocy.

Jednostki organizacyjne pomocy społecznej działające w najbliższym środowisku lokalnym zarówno ofiar jak i sprawców przemocy w rodzinie, służą doraźnym lub specjalistycznym wsparciem w rozwiązywaniu problemów związanych z przemocą. Diagnozują m.in. sytuację i potrzeby osób, co do których istnieje podejrzenie, że doznają przemocy w rodzinie oraz udzielają kompleksowych informacji o możliwościach i formach pomocy.

Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych podejmuje czynności zmierzające do orzeczenia o zastosowaniu wobec osoby uzależnionej od alkoholu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego; mają m.in. możliwość wzywania sprawców przemocy w rodzinie na rozmowę interwencyjną oraz podejmowania działań zmierzających do zawiadomienia prokuratury o popełnieniu przestępstwa.

Placówki służby zdrowia, zwłaszcza te pierwszego kontaktu, które w razie rozpoznania symptomów świadczących o stosowaniu przemocy powiadamiają organy ścigania, a ofiary o możliwościach uzyskania pomocy. Mówimy tu przede wszystkim o: ośrodkach zdrowia (lekarze rodzinni, pielęgniarki), oddziały ratunkowe, pogotowie ratunkowe i placówki leczenia odwykowego.

Jednostki oświaty w przypadku uzasadnionego podejrzenia o stosowanie wobec ucznia przemocy w rodzinie szkoła jest zobowiązana do wszczęcia procedury Niebieskie Karty. Przedstawiciel oświaty wchodzi także w skład grupy roboczej powołanej do realizacji procedury Niebieskie Karty w rodzinie ucznia szkoły.

Oprócz podejmowania działań interwencyjnych w placówkach oświatowych prowadzone są działania profilaktyczne. Jednym z jej ważnych elementów jest szeroko prowadzona we wszystkich szkołach akcja informacyjna dotycząca możliwości uzyskania pomocy w sytuacji, gdy w rodzinie dochodzi do stosowania przemocy.

Zespół Interdyscyplinarny jest skutecznym sposobem interweniowania wobec problemu przemocy w rodzinie. Członkami zespołu są przedstawiciele wszystkich instytucji i organizacji z danego terenu zaangażowanych w zwalczanie i zapobieganie przemocy w rodzinie: pracownicy socjalni, policjanci, członkowie GKRPA, pedagodzy, psychologowie, pielęgniarki środowiskowe, lekarze, prawnicy, kuratorzy, itd. Zespół taki zapewnia kompleksową pomoc rodzinie uwikłanej w przemoc w drodze wysłuchania i wsparcia osób dotkniętych przemocą, informowania o możliwościach uzyskania pomocy, kontaktowania osoby dotkniętej przemocą oraz stosującą przemoc z odpowiednimi specjalistami, wspólnego opracowywania, wdrażania i monitorowania realizacji planu pomocy.

Gmina Gołdap posiada zasoby instytucjonalne niezbędne do efektywnego przeciwdziałania przemocy:

- Ośrodek Pomocy Społecznej,
- Komenda Powiatowa Policji,
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie,
- Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych,
- Instytucje ochrony zdrowia,
- Jednostki oświaty,
- Kuratorzy sądowi.

4. DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE NA TERENIE GMINY GOŁDAP

Właściwe zdiagnozowanie zjawiska przemocy w rodzinie jest bardzo trudne. Przemoc domowa jest problemem złożonym, o którym nie łatwo się rozmawia a, który jeszcze trudniej zbadać. Istniejące

statystyki pozwalają oszacować jedynie jego przybliżone rozmiary.

Analiza zjawiska przemocy w rodzinie w Gminie Gołdap została opracowana na podstawie danych Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego przy Ośrodku Pomocy Społecznej w Gołdapi, Komendy Powiatowej Policji w Gołdapi, Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Gołdapi, Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Gołdapi, Punktu Informacyjno – Konsultacyjnego dla Osób Uzależnionych i ich Rodzin oraz Osób Doświadczających Przemocy w Rodzinie przy Urzędzie Miejskim w Gołdapi oraz placówek oświatowych z terenu Gminy Gołdap.

Tabela nr 1. Liczba Niebieskich Kart założonych w 2014r i do 30 września 2015r.

Podmiot zakładający Niebieską Kartę	2014r.	Do 30 września 2015r.
Ośrodek Pomocy Społecznej w Gołdapi (OPS)	9	7
Komenda Powiatowa Policji w Gołdapi(KPP)	132	95
Gminna komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Gołdapi (GKRPA)	1	3
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Gołdapi (PCPR)	6	4
Oświata	2	3
Służba zdrowia	0	0
Ogółem	150	112

Źródło: opracowanie własne – dane Zespołu Interdyscyplinarnego.

Z przedstawionych danych wynika, że w 2014r. ogółem założono 150 Niebieskich Kart (miasto – 104, wieś – 46) z czego KPP - 132, OPS - 9, GKRPA - 1, PCPR – 6. Natomiast w 2015r. do 30 września 2015r. zostało założonych 112 Niebieskich Kart (miasto -65, wieś – 47) z czego KPP – 95, OPS - 7, Oświata – 3, PCPR – 4, GKRPA - 3.

Przedstawione dane ukazują, że nie wszystkie jednostki zobowiązane do podejmowania działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w równym stopniu angażują się w jej zapobieganie i ograniczanie. Taki stan rzeczy nasuwa konieczność przeprowadzenia szkoleń z tego zakresu wśród pracowników oświaty i służby zdrowia.

Ze statystyk GZI wynika, iż ofiarami przemocy w 2014r. byli: kobiety – 109, mężczyźni – 18, dzieci – 23, natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.): kobiety – 79, mężczyźni – 10, dzieci – 22. Niepokojąca jest liczba aktów przemocy wobec dzieci, dlatego wskazane jest propagowanie i wspieranie działań mających na celu zwiększenie kompetencji wychowawczych rodziców i opiekunów.

Główną przyczyną wszczęcia procedury NK zarówno 2014r. i 2015r. (do 30 września 2015r.) był alkohol (2014r. - 129, 2015r. do 30 września 2015r. - 88). Wśród innych przyczyn należy wymienić: trudności opiekuńczo-wychowawcze, substancje psychoaktywne, choroby psychiczne, sprawy majątkowe, konflikty rodzinne.

Tabela nr 2. Sprawozdanie z realizacji procedury Niebieskie Karty przez Komendę Powiatową Policji w Gołdapi w 2014r. i do 30 września 2015r.

Wyszczególnienie		2014	Do 30 września 2015
Liczba formularzy „Niebieska Karta- A” według miejsca zamieszkania osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą (ogółem)		132	95
miasto		87	61
wieś		45	34
Liczba osób, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie będących pod wpływem alkoholu (ogółem)		74	66
w tym:	kobiet	3	3
	mężczyzn	71	63
	nioletnich	0	0
Liczba zatrzymanych osób, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie (ogółem)		48	29
W tym	kobiet	1	1
	mężczyzn	47	28
	nioletnich	0	0
Liczba osób doprowadzonych do policyjnych pomieszczeń dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych do wytrzeźwienia (ogółem):		28	18
w tym:	kobiet	0	0
	mężczyzn	17	18
	nioletnich	0	0
Liczba przypadków poszczególnych rodzajów przemocy:		266	254
w tym:	fizyczna	86	75
	psychiczna	98	96
	Inny rodzaj	76	81
	seksualna	6	2

Źródło: opracowanie własne dane - Komendy Powiatowej Policji w Gołdapi.

Komenda Powiatowa Policji w Gołdapi w 2014r. wypełniła 132 formularze Niebieska Karta A, (miasto – 87, wieś - 45) natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.) - 95 (miasto – 61, wieś – 34). Ze statystyk policyjnych wynika także, że na terenie Gminy Gołdap w 2014r. przeprowadzonych zostało 672 interwencji domowych, natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.) - 539. Pod wpływem alkoholu w 2014r. znajdowały się 74 osoby, zaś w 2015. (do 30 września 2015r.) – 66 osób. Z czego w 2014r. było to 3 kobiety i 71 mężczyzn. Natomiast w 2015r (do 30 września 2015r) również 3 kobiety i 63 mężczyzn.

W wyniku interwencji w 2014r. zatrzymano 48 sprawców przemocy domowej, natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.) - 29. Liczba osób doprowadzonych do policyjnych pomieszczeń w celu zatrzymania lub wytrzeźwienia w 2014r. stanowiła 28, zaś w 2015 (do 30 września 2015r.)- 18 i byli to mężczyźni. Z danych KPP wynika, że w 2014r. wszczęto 34 postępowania z art. 207 KK, z tego umorzono 9, a wydanych wyroków stanowi liczba 24. Jedno z postępowań prowadziła inna jednostka policyjna. Natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.) wszczęto 17 postępowań z art. 207 KK, z tego umorzono 5 a wydanych wyroków stanowi liczba 11. Obecnie jedno z postępowań jest w prowadzeniu. Z zaprezentowanych danych wynika, że w 2014r. KPP odnotowała 86 aktów przemocy fizycznej, 98 aktów przemocy psychicznej, 6 aktów przemocy seksualnej, 76 stanowiły inne rodzaje przemocy. W 2015r. (do 30 września 2015r.) odnotowano 75 przypadków przemocy fizycznej, 96 - przemocy psychicznej, 2 przypadki przemocy seksualnej, 81 stanowiły inne rodzaje przemocy.

Z danych GKRPA (statystyka prowadzona przez Pełnomocnika Burmistrza ds. Uzależnień) wynika, że w 2014r. do Komisji wpłynęło 42, natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.) 39 wniosków z prośbą o skierowanie na leczenie odwykowe. W tym liczba wniosków, które wpłynęły do Komisji w związku z realizacją procedury Niebieskie Karty w 2014r wynosiła 20, natomiast w 2015r (do 30 września 2015r.) - 13. GKRPA po rozpatrzeniu wszystkich wniosków przeprowadziła w 2014r. 42 rozmowy motywacyjne, natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.) 34. Komisja w 2014r. wysłała do biegłych sądowych w celu wydania opinii w przedmiocie uzależnienia od alkoholu 39 wniosków, natomiast 2015r. (do 30 września 2015r.) 31; z czego w 2014r. 12 osób zostało zobowiązanych do podjęcia leczenia odwykowego postanowieniem sądu. Brak danych na rok 2015.

W punkcie informacyjno - konsultacyjnym w 2014r. terapeuta uzależnień przeprowadził 113 konsultacji, a prawnik 23, natomiast w 2015r. (do 30 września 2015r.): terapeuta - 111 a prawnik - 20. Grupa wsparcia z terapeutą uzależnień w 2014r. odbyła 23 spotkania (średnia ilość osób na spotkaniu 6), natomiast 2015r. (do 30 września 2015r.) - 19 (średnia ilość osób na spotkaniu również 6).

Należy nadmienić, że w 2014r. porad prawnych udzielał także prawnik zatrudniony w Ośrodku Pomocy Społecznej w Gołdapi (w ramach środków unijnych), który udzielił w sumie 348 porad, z czego 49 dotyczyły przemocy w rodzinie.

Porad prawnych udzielał również prawnik przyjmujący w Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Gołdapi. Z danych PCPR wynika, iż w 2014r. z porad prawnych skorzystało 25 osób, natomiast 2015r. (do 30 września 2015r.) - 9 osób i były to głównie kobiety.

W OPS i PCPR udzielano również porad psychologicznych. W OPS w 2014r. z pomocy psychologa skorzystało 414 osób, z czego 150 porad dotyczyło przemocy w rodzinie, w tym 12 dzieci. Z kolei 2015r. (do 30 września 2015r.) udzielono w sumie 331 porad, z czego 128 były to porady dotyczące przemocy, w tym 10 dzieci. Natomiast w PCPR w 2014r. z porad psychologa dotyczących przemocy w rodzinie skorzystało 8 osób a w 2015r. (do 30 września 2015r.) - 7. Należy wskazać, że w OPS psycholog udziela porad przez 5 dni w tygodniu (od poniedziałku do piątku), natomiast w PCPR przyjmuje raz w tygodniu. Realizując zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w OPS w Gołdapi w 2014r. działała

grupa wsparcia dla kobiet doświadczających przemocy w rodzinie. W ramach tej grupy w 2014r. odbyło się 36 spotkań podzielonych na trzy bloki tematyczne - „Przemoc i kontrola w rodzinie”, „Przemoc w rodzinie a alkohol”, „Trening konstruktywnych zachowań”. Wsparcie otrzymało 20 kobiet, które oprócz pomocy psychologicznej uzyskały pomoc prawną. Uczestniczki grupy wraz z rodzinami otrzymały również pomoc w formie objęcia rodziny asystenturą.

Realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc jest zadaniem realizowanym przez PCPR w Gołdapi. Liczba osób wezwanych do udziału w programie korekcyjno – edukacyjnym w 2014r. wyniosła 10, natomiast w 2015r (do 30 września 2015r.) - 94; z czego w 2014r. program ukończyło 6 mężczyzn. W roku 2015 program jest realizowany, a jego zakończenie przypada na 30 listopada 2015r.

5. ZAŁOŻENIA PROGRAMU

Na podstawie przedstawionej diagnozy i analizy zjawiska przemocy w rodzinie, został opracowany Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie dla Gminy Gołdap na lata 2016 - 2020. którego celem jest efektywne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz zmniejszanie jej negatywnych następstw w życiu społecznym i rodzinnym. Program zawiera zasady działania, cel główny i cele szczegółowe, wymienia realizatorów i adresatów Programu, instytucje i organizacje współpracujące.

Cele, działania Programu będą podlegać ewaluacji i odpowiadać na potrzeby mieszkańców Gminy Gołdap, w zakresie przeciwdziałania występowania zjawiska przemocy w rodzinie. Program ma istotne znaczenie dla realizacji celów polityki społecznej w skali lokalnej.

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie skierowany jest przede wszystkim do: ofiar przemocy w rodzinie (w tym: dzieci, współmałżonków, partnerów w związkach nieformalnych, osób starszych, osób niepełnosprawnych), sprawców przemocy w rodzinie, świadków przemocy, przedstawicieli władz lokalnych, przedstawicieli instytucji służb pracujących z dziećmi, policji, wymiaru sprawiedliwości, służby zdrowia, księży, mieszkańców Gminy Gołdap, którzy w życiu prywatnym lub zawodowym stykają się z problemem przemocy.

CEL GŁÓWNY: Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie i zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie w Gminie Gołdap.

CEL 1: Zwiększenie skuteczności działań profilaktycznych, edukacyjnych i wychowawczych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

SPOSÓB REALIZACJI	REALIZATORZY	TERMIN REALIZACJI	ŹRÓDŁA FINANSOWANI
Pedagogizacja rodziców – prowadzenie w szkołach zajęć i spotkań uświadamiających zagrożenia płynące z przemocy w rodzinie oraz propagujących zachowania sprzyjające pozytywnym postawom w rodzinie.	Przedszkola i szkoły na wszystkich poziomach nauczania. Poradnia psychologiczno - pedagogiczna. Komenda Powiatowa Policji. Gminny Zespół Interdyscyplinarny. Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.	Zadania stałe	W ramach bieżącej działalności oraz środki z budżetu miasta i pozyskane z innych źródeł, w tym pozabudżetowych.
Edukacja dzieci/uczniów – prowadzenie w szkołach zajęć uświadamiających zagrożenia płynące z przemocy w rodzinie oraz propagujących zachowania sprzyjające pozytywnym postawom w rodzinie. Ogłaszanie przez szkołę konkursów nt. przemocy; zajęcia i warsztaty. Organizowanie teatryków, przedstawień i spektakli terapeutycznych nt. przemocy.	Przedszkola i szkoły na wszystkich poziomach nauczania. Poradnia psychologiczno - pedagogiczna. Komenda Powiatowa Policji. Gminny Zespół Interdyscyplinarny. Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.	Zadania stałe	
Organizacja warsztatów kompetencji wychowawczych dla nauczycieli rodziców.	Szkoły, przedszkola.	Zadania stałe	
Organizowanie otwartych spotkań edukacyjnych przybliżających zagadnienia związane z przemocą z zakresu prawa rodzinnego i lokalowego.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny, Ośrodek Pomocy Społecznej, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	Zadani cykliczne	
Edukacja dzieci i młodzieży w zakresie specyfiku konfliktu, radzenia sobie ze stresem i agresją własną i innych. Pogadanki nt. dopalaczy.	Przedszkola i Szkoły na wszystkich poziomach nauczania Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Komenda Powiatowa Policji Powiatowa Stacja Sanitarно – Epidemiologiczna.	Zadania stałe	
Przygotowanie i udostępnianie materiałów informacyjnych – strony internetowe podmiotów, gazetki szkolne, media lokalne.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Przedszkola i Szkoły na wszystkich poziomach nauczania	Zadania stałe	

	Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.		
Kampanie społeczne, konferencje i zajęcia nt. przemocy w rodzinie. Kampania Marsz Białej Wstążki, Dyżury w ramach tygodnia pomocy ofiarom przestępstw. Festyny.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Komenda Powiatowa Policji Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Przedszkola i Szkoły na wszystkich poziomach nauczania. Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Całe społeczności lokalne.	Okresowe kampanie realizowane lokalnie Okres prowadzonych kampanii ogólnokrajowej	
Współpraca ze środkami masowego przekazu w formie cyklicznych artykułów oraz stałych informacji.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Zadania stała Okresowe, cykliczne	

CEL 2: Zwiększenie skuteczności ochrony ofiar przemocy w rodzinie i zwiększenie dostępności pomocy.

SPOSÓB REALIZACJI	REALIZATORZY	TERMIN REALIZACJI	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA
Opracowanie i realizacja programów terapeutycznych dla ofiar przemocy. Utworzenie grup wsparcia.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Punkt Informacyjno – Konsultacyjny Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	Zadania stałe	W ramach bieżącej działalności oraz środki z budżetu miasta i pozyskane z innych źródeł, w tym pozabudżetowych.
Opracowanie i realizacja programów reintegrujących rodzinę z problemem przemocy.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Punkt Informacyjno – Konsultacyjny Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna. Poradnia Zdrowia Psychicznego. Poradnia Uzależnienia i Współuzależnienia od Alkoholu.	Zadania stałe	

	Przedszkola i szkoły Kościoły i inne związki wyznanie. Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.		
Bezpłatny dostęp do pomocy prawnej, psychologicznej, pedagogicznej, terapii.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Punkt Informacyjny – Konsultacyjny Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna. Poradnia Zdrowia Psychicznego. Poradnia Uzależnienia i Współzależnienia od Alkoholu. Przedszkola i szkoły Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Zadania stałe	
Praca socjalna prowadzona przez instytucje pomocy społecznej.	Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	Zadania stałe	
Wspólne wyjazdy instytucji pomocowych wraz z policją do środowiska.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Sąd Rejonowy Służba Zdrowia	Zadania stałe	
Dążenie do stworzenia Ośrodka Interwencji Kryzysowej lub pomieszczeń przystosowanych do przyjęcia w nich ofiar przemocy i ich rodzin.	Jednostki samorządu terytorialnego	Zadania stałe	Środki z budżetu miasta i powiatu
Gromadzenie i udostępnianie informacji nt. gdzie można uzyskać pomoc.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Służba Zdrowia	Zadania stałe	W ramach bieżącej działalności oraz środki z budżetu miasta i pozyskane z innych źródeł, w tym pozabudżetowych.

	Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna. Poradnia Zdrowia Psychicznego. Poradnia Uzależnienia i Współuzależnienia od Alkoholu. Przedszkola i szkoły Kościoły i inne związki wyznaniowe Inne instytucje zaangażowane		
Dążenie do opracowania i wydania poradnika dla osób doznających przemocy w rodzinie.	Gminny Zespół interdyscyplinarny	Zadanie okresowe.	Środki finansowe pochodzące z Gminnej komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

CEL 3: Zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych, korekcyjnych i edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc.

SPOSÓB REALIZACJI	REALIZATORZY	TERMIN REALIZACJI	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA
Programy korekcyjno - edukacyjnych dla sprawców przemocy.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	Zadania stałe	W ramach bieżącej działalności oraz środki z budżetu miasta i pozyskane z innych źródeł, w tym pozabudżetowych.
Udzielanie wsparcia indywidualnego dla sprawców przemocy.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny/Grupy Robocze Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Zadania stałe	
Prowadzenie kampanii Biała Wstążka.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Przedszkola i Szkoły na wszystkich poziomach nauczania Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Całe społeczeństwo lokalne.	Zadania cykliczne.	
Praca socjalna prowadzona przez instytucje pomocy społecznej.	Ośrodek Pomocy Społecznej/Grupa robocza Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	Zadania stałe	
Wspólne wyjazdy instytucji pomocowych wraz z policją do środowiska.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny/Grupy robocze Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum	Zadania stałe	

	Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji		
Gromadzenie i udostępnianie informacji nt. gdzie można uzyskać pomoc. Rozpowszechnianie Żółtej Kartki.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny/Grupy robocze Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Przychodnia Zdrowia Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Zadania stałe	
Izolowanie sprawców od ofiar na podstawie przepisów prawa.	Sąd Rejonowy Komenda Powiatowa Policji Prokuratura Rejonowa	Zadania stałe	

CEL 4: Podniesienie kompetencji i doskonalenie umiejętności osób pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

SPOSÓB REALIZACJI	REALIZATORZY	TERMIN REALIZACJI	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA
Kontynuowanie i doskonalenie współpracy między instytucjami wspierającymi ofiary przemocy w rodzinie.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Szkoły, Przedszkola.	Zadania stałe	W ramach bieżącej działalności oraz środki z budżetu miasta i pozyskane z innych źródeł, w tym pozabudżetowych.
Wspierania i wzmacnianie lokalnych systemów przeciwdziałania przemocy w rodzinie, między innymi poprzez propagowanie dobrych praktyk w zakresie interdyscyplinarnej współpracy.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Szkoły, Przedszkola. Inne instytucje zaangażowane w przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Zadania stałe	
Rozwijanie i doskonalenie służb działających w obszarze przeciwdziałania przemocy poprzez organizowanie szkoleń, seminariów, konferencji.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny/Grupy robocze Ośrodek Pomocy Społecznej Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Komenda Powiatowa Policji Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Sąd Rejonowy	Zadania stałe	

	Prokuratura Rejonowa		
Podnoszenie jakości udzielanej pomocy poprzez doskonalenie umiejętności rozpoznawania potrzeb osób dotkniętych przemocą oraz umiejętności doboru właściwych strategii postępowania.	Gminny Zespół Interdyscyplinarny	Zadania stałe.	
Superwizja pracy specjalistów działających w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Superwizorzy z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie	Zadania cykliczne.	
Współpraca z sołectwami	Gminny Zespół Interdyscyplinarny/Grupy robocze Ośrodek Pomocy Społecznej	Zadania stałe	

6. ZASADY FINANSOWANIA PROGRAMU

Zakłada się, że niniejszy program będzie finansowany z wielu źródeł, dlatego też zakres realizacji działań programowych w poszczególnych latach uzależnia się od wielkości środków finansowych Gminy Gołdap, GKRPA oraz innych.

7. SPOSÓB REALIZACJI PROGRAMU

Zakłada się, że Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2016 – 2020 będzie miał charakter interdyscyplinarny i realizowany będzie przez wszystkie instytucje i organizacje zobligowane do podejmowania działań na rzecz zapobiegania i ograniczania przemocy w rodzinie.

Ze względu na interdyscyplinarny charakter programu cele realizowane będą w formie pracy ciągłej przez okres czterech lat.

Działania skierowane do społeczności, instytucji, kościołów i związków wyznaniowych z obszaru przeciwdziałania będą miały charakter :

profilaktyczny – promowanie, propagowanie zachowań alternatywnych wobec przemocy, nowatorskich i systemowych rozwiązań,

edukacyjny – upowszechnianie wiedzy na temat przemocy i jej negatywnych skutków, kształtowanie właściwych postaw, w tym braku akceptacji dla przemocy,

pomocowy – specjalistyczne poradnictwo, działania profilaktyczno – terapeutyczne, korekcyjno – edukacyjne, informowanie o miejscach i możliwościach udzielenia pomocy,

wspierający – wsparcie merytoryczne i praktyczne służb pomocowych, wzmacnianie i aktywizowanie instytucji i organizacji, współpraca i wymiana doświadczeń oraz informacji.

8. HARMONOGRAM DZIAŁAŃ

Wdrożenie i realizacja Programu odbywać się będzie zgodnie z ustalonym harmonogramem, który będzie uwzględniał:

- projektowe działania,
- terminy realizacji projektowanych działań,
- realizatorów poszczególnych zadań,
- źródła finansowania.

9. ZARZĄDZANIE PROGRAMEM

Programem zarządzać będzie gminny Zespół Interdyscyplinarny przy Ośrodku Pomocy Społecznej w Gołdapi, powołany przez Burmistrza Gminy Gołdap.

Spotkania Zespołu odbywać się będą co najmniej raz na kwartał celem:

- wymiany informacji oraz doświadczeń,
- inicjowania szczegółowych działań zawartych w harmonogramie,
- przeprowadzenia bieżącego monitorowania,
- przeprowadzenia ewaluacji częściowej (raz w roku),
- opracowania projektu (według potrzeb) zmian w harmonogramie realizacji programu.

10. MONITOROWANIE I EWALUACJA

Program będzie monitorowany raz w roku w celu sprawdzenia czy:

- działania ujęte w programie są realizowane,
- zadania określone w harmonogramie są realizowane w ustalonych terminach.

Porównanie informacji i danych na temat postępów realizacji programu z harmonogramem pozwoli na rejestrację bezpośrednich rezultatów prowadzonych działań oraz na zweryfikowanie tempa i kierunku realizacji założonych celów programowych.

Szersze spojrzenie na program, oraz sposób jego wdrażania dokonane w drodze identyfikacji i oceny celów oraz sposobów realizacji dostarczy wniosków, co do skuteczności programu oraz ewentualnych potrzeb związanych z wzmocnieniem oddziaływania programu, usprawnienia procesów zarządzania, czy modyfikacji kierunków działań.

BIBLIOGRAFIA

1. Czokajło M., A. B. Kuryło, G. Pogorzelska – Herder, A. Czop: Wyjście z cienia. Poradnik dla osób doświadczających przemocy w rodzinie. Suwałki 2012: Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie.
2. Łakowska M., Paszkiewicz W., Wiechcińska A.: Wyprawa po moc. Poradnik dla osób doznających przemocy w rodzinie. Warszawa 2014: Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”.
3. Materiały edukacyjne Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”.
4. www.niebiskalinia.info